

ON ART AND HAPPINESS IN THE CONCENTRATION CAMPS

Ionela Ganea

Assist. Lecturer, PhD, „Carol Davila” University of Medicine and Pharmacy,
Bucharest

Abstract: This article aims at presenting the fact that happiness can be found everywhere, even in the worst place that one can imagine, such as a concentration camp. This is proven by a doctor, who was at the same time a prisoner in Dachau and Auschwitz camps. Being a specialist in psychiatry, the author analysed the behaviour of his colleagues and discovered that only by cultivating forms of art and by developing one's sense of humor, one could cope with the injustice and cruel treatments from the camp. Therefore, these tools of psychical detachment proved to be the only ways in which the prisoner could hope of survival. Therefore, there are many examples in which one can learn from the prisoners in the camp that by laughing or by trying to see the best in every circumstance, even in the worst ones, one can overcome any hardships.

Keywords: art, happiness, camp, prisoner, survivor

Lucrarea de față evidențiază momentele și sursele de fericire întâlnite în lagărele de concentrare așa cum au fost prezentate de către unul dintre supraviețuitorii Holocaustului în cartea sa intitulată „Omul în căutarea sensului vieții”. Supraviețuitorul este Viktor E. Frankl, un psihiatru vienez, doctor în neurologie și filozofie și întemeietorul celei de-a treia școli vieneze de psihoterapie, cunoscută sub numele de logoterapie sau analiză existențială.

Cartea prezintă viața din lagăr din perspectiva unui prizonier, care a fost doctor și în același timp deținut în lagărele de la Auschwitz și Dachau și ne ajută să înțelegem atât traumele fizice și psihice prin care a trecut alături de colegii săi din lagăr cât și puterea acestora de a face față oricărei provocări. Pornind de la descrierea întâmplărilor din interiorul lagărului care sunt dureroase și sensibile, cartea ajunge să devină extrem de valoroasă deoarece oferă o perspectivă asupra modalităților prin care oamenii pot supraviețui unor situații foarte grele, prezintă modalități de vindecare a traumelor și de găsire a sensului într-un final.

Recomandarea pe care doctorul Frankl ne-o face este să ținem cont că viața are sens în orice situație fie că vorbim de fericire sau necazuri. Acesta a fost și motivul pentru care a scris această carte, iar pentru a întări această idee și pentru a-i convinge pe cititori s-a folosit de exemplele concrete din viața personală, din perioada când a fost deținut în lagărele de concentrare.

„Omul în căutarea sensului vieții” este în același timp o carte de memorii dar și o carte de psihoterapie în care sunt observate și analizate reacțiile experimentate de prizonieri în fața condițiilor și a tratamentului inuman. Cartea este structurată sub forma interacțiunii și a dialogului interior ale lui Viktor Frankl cu întâmplările din lagărele pe unde a fost plimbat și descrie cum acesta s-a folosit de cunoștințele sale medicale pentru a nu-și pierde speranța. Uneori, autorul se detașează de propriul eu și vorbește dintr-o perspectivă colectivă, cea a marii mase de oameni care a îndurat alături de el abuzurile, lipsurile și umilințele.

În timpul celui de-al doilea război mondial, după instalarea nazismului în Germania, fiind de origine evreu, Frankl a fost deportat în lagărele morții împreună cu familia sa. Acesta este momentul în care suferința începe să-și facă simțită prezența: mai întâi la nivel fizic pentru ca mai apoi să fie simțită și la nivel psihic. În ceea ce privește suferința fizică, pe lângă condițiile insalubre, lipsa hranei și a hainelor, aceasta era cauzată de munca realizată în

condiții meteorologice greu de suportat precum frig, ploaie, vînt și ger cumplit. La acestea se adăuga și violența fizică suportată de deținuți ca pedeapsă din partea gardienilor pentru că dădeau semne de oboseală sau că încercau să-și ajute un alt coleg deținut. Cît despre suferința psihică, autorul explică faptul că în astfel de circumstanțe, suferințele, moartea și morții au devenit atît de obișnuite încît deținutul nu mai era uimit absolut deloc. Pe lîngă acestea, deținutul mai îndura și chinul dorului de casă și de familie, ajungînd să fie mistuit de dor.

În astfel de condiții, singurele arme ale sufletului în lupta pentru autoconservare erau formele de artă adaptate la viața de lagăr. Prin urmare, aflăm că se improviza o sală de spectacol în care se cînta și se spuneau poezii și glume, unele chiar satirizînd viața de lagăr. Scopul acestora era de a-i ajuta pe deținuți să uite de traiul pe care îl îndurau în lagăr, unii deținuți ajungînd la spectacol în ciuda oboselii, chiar dacă astfel trebuiau să renunțe la porția lor zilnică de mîncare. Se ofereau premii pentru distracție ce constau într-o porție dublă de supă „chiar de la fund - adică cu mazăre” (p.56) dar și pentru aplauze, cum a fost cazul autorului care a primit protecție din partea celui mai de temut Capo din lagăr după ce a aplaudat cu generozitate la una din poeziile sale.

Prin urmare, umorul este o altă soluție a deținuților pentru a se putea detașa de condițiile inumane la care erau supuși zilnic. Dezvoltarea simțului umorului a fost unul dintre lucrurile pe care Frankl și prietenul acestuia și le-au propus ca să-i ajute să se distanțeze și să vadă lucrurile dintr-o perspectivă hazlie pentru a trece mai ușor peste suferințele omniprezente. Autorul chiar subliniază faptul că „umorul, mai mult decît oricare altă trăsătură umană, îți îngăduie să te distanțezi și să ai puterea să te ridici deasupra oricărei situații, chiar dacă numai pentru cîteva clipe” (p.57) și că astfel, arta de a trăi poate fi practică pînă și într-un lagăr de concentrare, chiar dacă suferința este la tot pasul. Acesta întărește ideea mai sus menționată printr-o analogie între suferința umană și comportamentul gazului: „Dacă se pompează o anumită cantitate de gaz într-o încăpere goală, gazul va umple camera complet și uniform, indiferent cît de mare ar fi ea. Tot astfel, suferința umple întru totul sufletul uman și gîndirea conștientă, indiferent dacă e vorba de o suferință mare sau de una mică. De aceea, mărimea „suferinței” umane este absolut relativă” (p.58).

Orice detașare, chiar și pentru cîteva clipe, de la evenimentele din lagăr îi dădea deținutului tăria și încrederea necesare pentru a trece peste încă o zi de chin. Primul exemplu care vine să susțină această idee este cel al oamenilor cu o constituție mai puțin robustă și cu o viață intelectuală mai bogată care au făcut față mai bine vieții de lagăr decît cei care erau mai robuști. Aceștia dintîi au reușit să se retragă din mediul lor înconjurător într-o viață lăuntrică unde erau liberi din punct de vedere spiritual. Al doilea exemplu îl are în prim plan pe Frankl, care a reușit să se detașeze de viața din lagăr încercînd să se gîndească la persoana iubită, soția sa. Acesta mărturisește că în astfel de momente a înțeles că omului căruia nu i-a mai rămas nimic, poate să cunoască fericirea prin contemplarea persoanei iubite și astfel poate să ajungă la împlinire.

Odată cu intensificarea vieții lăuntrice, deținutul putea să se bucure de frumusețea naturii și a artei mai mult ca niciodată: „eram furați de frumusețile naturii cărora le dusesem dorul atîta vreme. De asemenea, în lagăr, se prea putea ca unul dintre noi să-i atragă atenția camaradului care muncea cot la cot cu el asupra unui răsărit de soare strălucind pe deasupra copacilor înalți ai pădurilor bavareze (...) să vedem minunea asfințitului. Într-un tîrziu, după o tăcere grăitoare, ne-am spus unul altuia: “Cît de frumoasă poate fi lumea!””(p.54).

Un alt exemplu, care este ca și o lecție pentru cititor, constă în bucuria creată de lucruri mici și simple. Autorul mărturisește cum un lucru banal le-a creat o mare bucurie lui și colegilor acestuia cînd au fost transportați de la Auschwitz spre lagărul ce aparținea de Dachau. Acesta povestește că în timpul transportului se temeau ca nu cumva trenul lor să treacă peste un pod pe Dunăre, pentru că acest lucru ar fi însemnat drumul către moarte: lagărul Mauthausen. Văzînd că trenul nu trece peste podul cu pricina și că „se îndrepta „doar”

spre Dachau””(p.59), autorul menționează că toți deținuții au început să țopăie de bucurie în vagon. Prin urmare, această surpriză îmbucurătoare le-a creat o bună dispoziție ce s-a continuat cu râsete și glume deși aveau să urmeze multe chinuri de îndurat. Cu toate acestea, adaugă autorul, „eram cu toții foarte mulțumiți! Pentru că în lagăr nu era nici un horn, iar Auschwitz-ul era hăt departe” (p.59).

Fericirea apare chiar și în cele mai neplăcute momente. Deși trebuiau să stea dezbrăcați în baraca neîncălzită de al cărei tavan atârnavă țurțuri, autorul povestește că deținuții erau fericiți când își făceau timp să se caute de păduchi înainte de culcare, pentru a putea dormi câte o jumătate din noapte. Mulțumirea acestora venea din faptul că nu erau deranjați de raidurile aeriene în timpul acestei operațiuni, că altfel luminile trebuiau stinse, ceea ce ar fi dus la imposibilitatea odihnei acestora.

O altă situație neplăcută o constituie momentul în care autorul a fost bolnav. În aceste condiții, deținutul era mulțumit că nu era silit să părăsească lagărul pentru a merge la muncă și putea sta întins alături de ceilalți deținuți bolnavi într-un colțisor de baracă. Suferind și ghemuindu-se pentru a nu pierde căldură și așteptând împărțirea zilnică a pâinii și servirea ciorbei, deținuții aveau totuși această mulțumire: că nu erau în locul celor care trebuiau să muncească și să înfrunte zăpada viscolită. Bucuria era și mai mare când știau că mai puteau petrece încă două zile în baracă pe lângă primele două.

De cele mai multe ori, bucuria se limita la faptul că în ciuda chinurilor pe care le aveau de îndurat, fiecare mai avea „un trup care, la urma urmei, încă mai răsufla. Toate celelalte privitoare la noi înșine, de exemplu zdrențele care spânzurau de scheletele noastre, numai piele și os, prezentau un oarecare interes numai în măsura în care eram incluși într-un convoi de bolnavi””(p.67).

Frankl încadrează aceste plăceri ale vieții de lagăr în categoria fericire negativă, ceea ce Schopenhauer numește „libertatea de a nu suferi”. Autorul mărturisește că adevăratele plăceri pozitive erau foarte puține. Unul dintre momentele plăcute trăite de Frankl a fost momentul când a fost ales să lucreze alături de deținutul-bucătar, singurul care era corect și împărțea supa în mod egal indiferent de cine era vorba și care nu făcea favoruri prietenilor sau compatrioților lui.

Indiferent că este vorba de fericire negativă sau pozitivă, Frankl insistă asupra faptului de a încerca să ne ridicăm din punct de vedere spiritual pentru a face față problemelor pe care le întâmpinăm. Autorul evidențiază faptul că există o legătură strânsă între imunitate și starea sufletească, chiar el fiind martorul unei astfel de demonstrații. Este vorba de o demonstrație dramatică ce privește un deținut care și-a pierdut încrederea în viitor, lucru care i-a fost fatal: eliberarea mult așteptată nu s-a petrecut când acesta a estimat, ceea ce l-a dezamăgit enorm. Prin urmare, rezistența organismului i-a scăzut brusc, iar corpul a căzut pradă infectării cu tifos. Acest lucru s-a întâmplat în cazul mai multor deținuți care au sperat să fie liberi de Crăciun. În opinia autorului, faptul că veștile încurajatoare nu apăreau în apropierea datei respective a dus la pierderea curajului și la dezamăgirea acestora. Astfel, acest lucru a avut o influență periculoasă asupra puterii lor de a rezista și prin urmare mulți dintre ei au pierit. Ca o concluzie la acest exemplu, putem spune că pentru starea sinelui lăuntric nu erau răspunzătoare cauzele psihofizice ci mai degrabă libera decizie a deținutului.

Folosindu-se de exemplele personale din viața de deținut în lagărele de concentrare de la Dachau și Auschwitz, cât și de cunoștințele în domeniul psihiatriei și psihanalizei, autorul și medicul Frankl, a reușit pe de o parte să sensibilizeze cititorul putând explica stările experimentate de deținuți, descriind cu atenție schimbările psihologice prin care aceștia au trecut, studiindu-le reacțiile și comportamentul. Pe de altă parte, aceste exemple au avut menirea de a ghida și de a încuraja cititorul care, aflat în momente de cumpănă, trebuie să găsească întotdeauna motive pentru a continua să existe. În acest sens, autorul face apel la dezvoltarea simțului umorului care oferă posibilitatea detașării, chiar și pentru câteva clipe, de

momentele apăsătoare prin care poate trece cititorul. Odată dezvoltată această aptitudine, ființa umană se poate detașa de situațiile critice și astfel va putea să depășească mai ușor peste obstacole. Prin exemplele date, autorul a demonstrat că suferința îndurată a avut un caracter relativ și că a căpătat o nouă menire, deopotrivă analitică și filozofică. De asemenea, a evidențiat că fericirea poate fi atinsă chiar și în momentele de suferință cruntă. Această metodă de îmbinare a științei, cu mărturiile personale și cu filozofia, determină cititorul să-și reexamineze principiile și atitudinile și să vadă greutățile vieții ca pe un test al tăriei lăuntrice și al capacității de a înfrunța prezentul fără a se refugia în trecut și fără a evada din prezent prin sinucidere ci de a căuta sensul vieții.

În concluzie, putem spune că fericirea poate fi găsită atât în lucruri mărunte cât și în cele mai dificile provocări ale vieții, iar cartea „Omul în căutarea sensului vieții” este o lecție despre fericire, dată de un supraviețuitor al Holocaustului care prezintă cea mai intimă perspectivă asupra înțelegerii omului în situații de inimaginabilă teroare, descrie cum acesta acceptă trauma și în final, ajunge să găsească sens în ceea ce trăiește.

BIBLIOGRAPHY

1. Viktor E. Frankl, 2009, *Omul În Căutarea Sensului Vieții*, Trad. Silvian Guranda, București, Meteor Press.